

Dr Janusz Panasiewicz

OGRÓD I SAD W INWENTARYZACJACH WSI BRODZICY Z 1924 R.

Ciekawym przyczynkiem do dziejów ziemi hrubieszowskiej są powstałe blisko wiek temu materiały inwentaryzacyjne studentów Politechniki Warszawskiej. Warto zwrócić na jeden z aspektów tej dokumentacji – przynależny gospodarstwu ogród i sad.

Stałym i ważnym elementem każdego gospodarstwa wiejskiego jest usytuowany w jego obrębie ogród warzywny. Transformacja ustrojowa lat 90-tych XX w. i intensywny rozwój gospodarstw szklarniowych nieco zredukowały jego wielkość. Mieszczący się w jego składzie sad przydomowy i nasadzenia roślin ozdobnych uległy proporcjonalnemu powiększeniu, a część przeznaczona na produkcję warzyw odpowiednio zmalała. Oddzielnie bywa też sytuowana jego część ozdobna – kwiatowa, która zaspokaja potrzeby estetyczne gospodyni odpowiedzialnej za kobiecy dział gospodarstwa. Ponieważ ograniczeniu uległa skala produkcji zwierzęcej (bydło, konie, trzoda i drób), to zniknęła obawa o ich zniszczenie. Pozwoliło to rezygnować z ich grodzenia i lokalizować je (łącznie z nasadzeniami drzew i krzewów owocowych i ozdobnych) bezpośrednio przy zabudowie mieszkalnej. Zmieniła się także skala obecności w mieszkaniach doniczkowych roślin ozdobnych.

W przeszłości jedynie zamożne ziemiaństwo otaczało swoje siedziby parkami z ozdobnymi kwietnikami a warzywa produkowało w folwarkach. Zubożona szlachta w tej materii niczym nie różniła się od włościan prowadząc połączony ogród warzywny i kwiatowy. O ile ludzie majątni zatrudniali na swe potrzeby ogrodnika, to warstwy niższe opierały się wyłącznie na pracy własnych rąk, tradycji lokalnej, wyobraźni właściciela i poczuciu jego estetyki. To dla tej grupy rolników przeznaczone były prace najwybitniejszego polskiego przyrodnika doby stanisławowskiej ks. Jana Krzysztofa Kluka. Skromny proboszcz parafii w Ciechanowcu nad Nurcem i niezmierny pasjonat przyrodnik, doceniony został przez współczesne mu elity intelektualne i powierzono mu nawet napisanie podręczników dla szkół organizowanych przez Komisję Edukacji Narodowej. Jednym z podstawowych dokonań jego pracowitego żywota w dziedzinie ogrodnictwa było trzytomowe dzieło *Roślin potrzebnych, pożytecznych, wygodnych, osobliwie krajowych albo które w kraju użyteczne być mogą, utrzymanie, rozmnożenie i zażycie*, wydrukowane po raz pierwszy w Warszawie. Tom 1 *O drzewach, ziołach ogrodowych i ogrodach*, ukazał się już w 1777 r.; Tom 2 *O drzewach i ziołach dzikich, lasach etc.*, w 1778; Tom 3 *O rolnictwie, zbożach, łąkach, chmielnikach, winnicach i roślinach gospodar-*

skich, także w 1778 r. - publikacje te były i są nadal przypominane¹ i wznawiane w postaci reprintów².

Zagadnienie to w pewnym zakresie przedstawione zostało także przez studentów architektury Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej w

inwentaryzacji architektonicznej wsi Bohorodycy³ (obecnej Brodzicy) z 1924 r. Rękopis zawierający wiele rysunków i szczegółów wiejskiej zabudowy, oraz zdjęć przechowywany jest obecnie w Zakładzie Architektury Drewnianej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej⁴. Domniemywać należy, że to właśnie

zawodu architekta, legło u podstaw wnikliwej

analizy także usytuowania poszczególnych telemanów wiejskiej zagrody. Inwentaryzacja objęła także w dwóch przypadkach usytuowanie i pełne zwymiarowanie ogrodów warzywno-kwiatowych oraz skromnych sadów. Dociekliwość autorów doprowadziła ich do sporządzenia kolorowego rysunku, na którym oszacowali oni proporcje (bez szczegółowego pomiaru) przeciętnego „warzywniaka”.

Fot. 1. *Parkany ogródków kwiatowych przed domostwami*, Brodzica fot. nn, TRH.

Fot. 2. *Ogrodzone ogródki i nasadzenia drzew owocowych*, Brodzica fot. nn, TRH

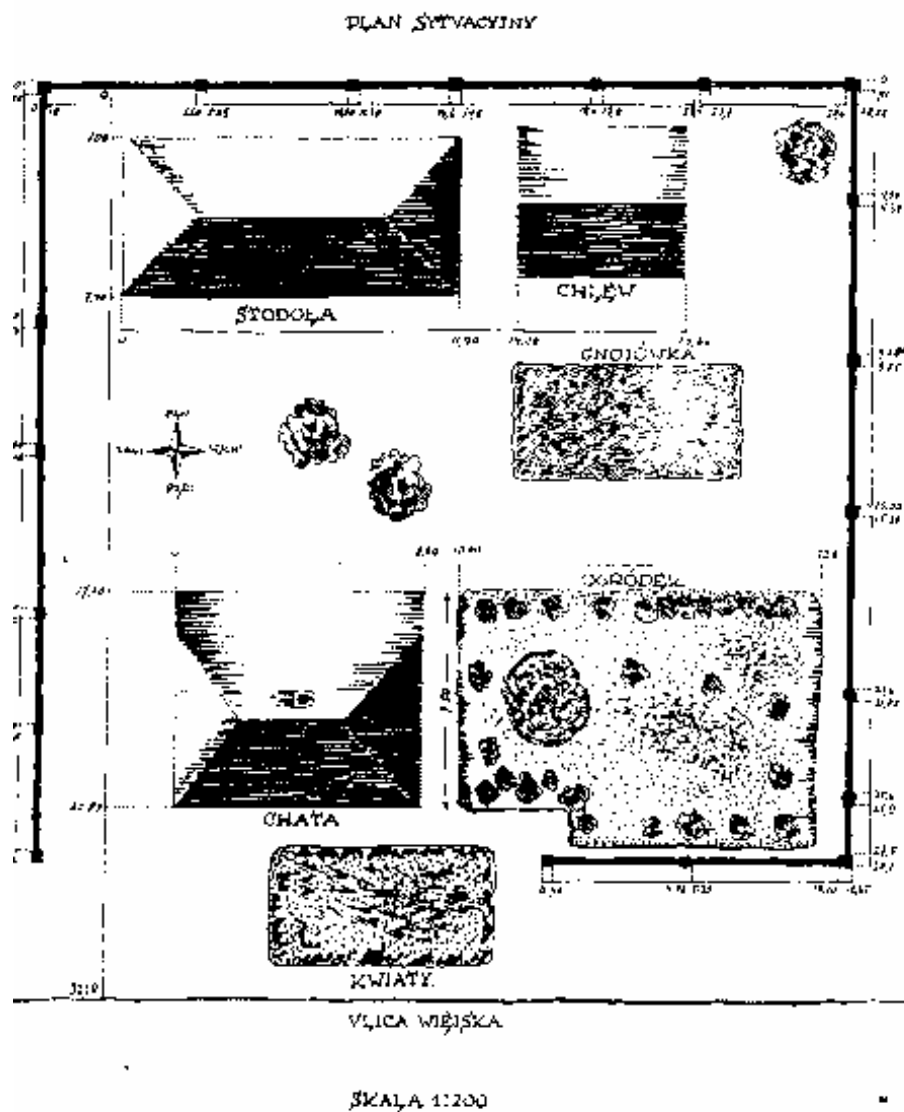
¹ K. Kluk, *O rolnictwie, zbożach, łąkach, chmielnikach, winnicach i roślinach gospodarskich*, oprac. S. Inglot, Wrocław 1954.

² Chlubną rolę w upowszechnianiu pamięci ks. Kluka spełnia Muzeum Rolnictwa jego imienia w Ciechanowcu.

³ Domyślać się należy, że jej wybór podyktowany został ciekawą i nieco egzotyczną nazwą, oraz (co jest typowe dla studenckiej braci) bliskim sąsiedztwem z miastem Hrubieszowem. Błędy i przekłamania obecne w tekście opisu historycznego tej wsi i rysunku mapy jej okolicy jednoznacznie wskazują, że autorzy nie znali nie tylko historii wsi, ale nawet i regionu.

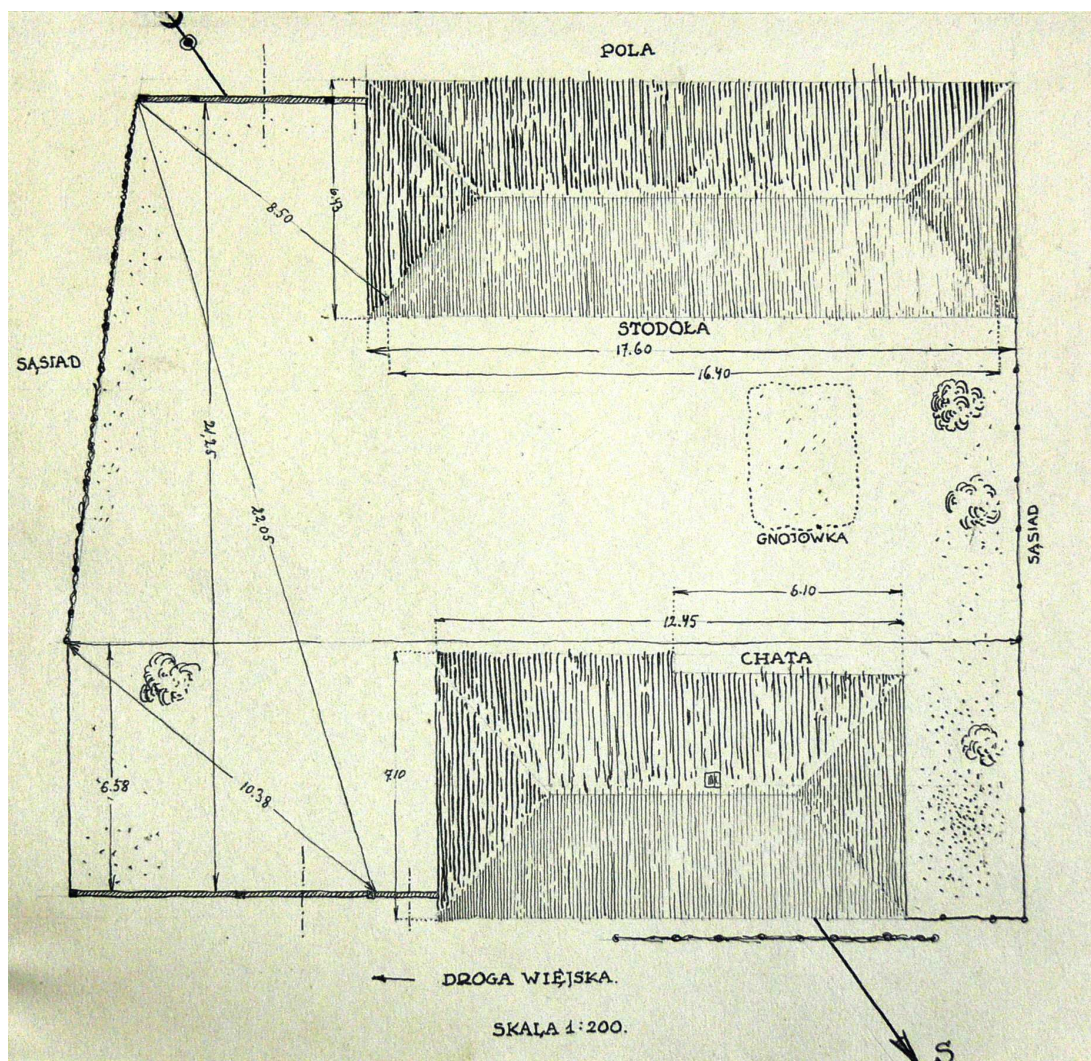
⁴ S. Pianko, E. Herstein, A. Hubel, *Architektura Polska. Budownictwo Drewniane. Województwo Lubelskie, Powiat Hrubieszowski, Gmina Dziekanów, wieś Bohorodyca i okolice*, Warszawa 1924.

Inwentaryzacja zakończona w 1924 r. objęła najstarsze i najciekawsze z zachowanych budynków oraz najnowsze obiekty wzniesione po częściowej odbudowie wsi po pożarach i rozbiórce części opuszczonych zabudowań przez „Madziarów”, stacjonujących tam w pewnym okresie I wojny światowej. Żołnierze poszukujący budulca na osłony przed ostrzałem szrapneli rozebrali część „pustostanów” pozostawionych przez ludność prawosławną, która ewakuowała się w 1915 r. w głąb Rosji w ślad za administracją zaborcy. Pożary zaś, oprócz dotychczasowych (zwyczajowych) w zabudowie drewnianej przyczyn zaczęły być wzniecane po 1916 r. przez parowozy kolejowej linii wąskotorowej Włodzimierz Wołyński – Uchnów. W 1920 r. miał też miejsce pożar spowodowany przez niedbalstwo polskich żołnierzy ścigających Konarmię Budionnego (śpiących w jednej ze stodół). Parkany przy ogródkach w Brodzicy ukazują także zdjęcia centrum wsi z lat 30-tych XX w. ze zbiorów Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego (fot. 1 i 2).

Ilustracja 1. Ogródek kwiatowy ~0,35 ara (od frontu zabudowy zagrody - 8 x 4,3 m) i warzywny ~1,15 ara (równoległy z budynkiem mieszkalnym - 12,8 x 9 m), drzewa owocowe wewnątrz podwórza.

Praca studentów oprócz kompletnych pomiarów jednej z zagród (Ilustracja 1) przedstawia także siedlisko, którego właściciele nie przejawiali szczególnej dbałości o estetykę swego obejścia (Ilustracja 2), co mogło być spowodowane usytuowaniem zasadniczego ogrodu warzywnego przy własnych gruntach (rodzinna tradycja autora zachowała informację o nadzwyczajnych plonach kapusty uprawianej w dużym oddaleniu od centrum wsi na styku z łąkami o nazwie własnej *Powłanki*). Typowe proporcje ogrodu warzywnego, kwiatowego i sadu przydomowego oszacowane przez studentów w 1924 r. przedstawia Ilustracja 3. Dominowały w gospodarstwach warzywa i zajmowały one 47% powierzchni, kwiaty 30%, a sad 23%.

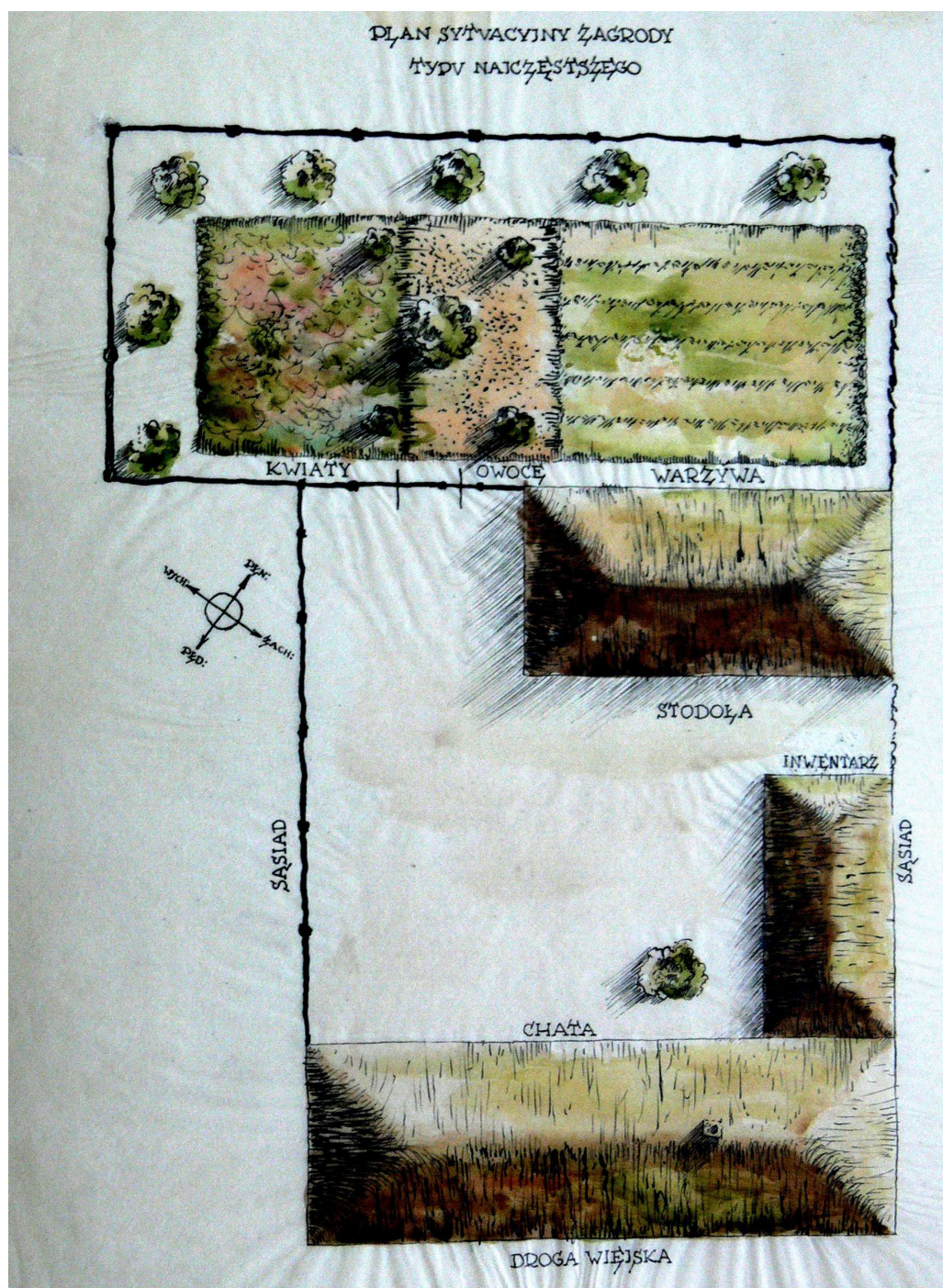

Ilustracja 2. Rozczłonkowany ogród ~0,65 ara (3,5 x 6,5 m) (3 x 7 m) i (3 x 7 m).

Uprawa warzyw była typowa dla regionu hrubieszowskiego. Z krzewów owocowych rosły tam porzeczki i agrest i maliny. W sadach sadzono wiśnie grusze i jabłonie. Wśród kwiatów dominowała nasturcje i malwy, a krzewów ozdobnych autorzy inwentaryzacji nie wspomnieli. Pewne jest natomiast, że forsycję przywieźli tam Niemcy po 1915 r. organizując cmentarz wojenny na przynależnym wówczas do tej wsi zachodnim fragmencie lasu *Safarowszyzna* -

to stamtąd, drogą odkładów, upowszechniła się ona w okolicy. „Ogrodenia są najczęściej z plecionki chróstowej⁵, czasem przerywane płotami drewnianymi z żerdzi, lub pali”.

Ilustracja 3. Proporcje typowego ogrodu (usytuowanego na zapleczu typowej zagrody) w Bohorodcy w 1924 r.

W każdym wiejskim domu obecne były też kwiaty doniczkowe. Trudno ocenić, bez poważniejszych studiów, jakie ich rodzaje i odmiany hodowano w

⁵ Tak w oryginale, s. 60.

Bohorodycy, a rzecz generalizując, na wsi hrubieszowskiej w tamtym czasie. Na pewno w okresie międzywojennym dominowały takie dwie, znane pod ludową nazwą: *panna młoda* (wspomniana w opisie) oraz *kawaler*. Są to rośliny z gatunku niecierpkowatych (fot. 6) pochodzące z obszarów tropikalnych i pozostaje intrygującą zagadką, jak trafiły na wschód Europy. Są zresztą spotykane w Brodnicy do tej pory (fotografie 3-5).

Fot. 3. *Panna młoda*, z kolekcji Janiny Panasiewicz, Brodzica 2004 r., autor. J. Panasiewicz.

Fot. 4 *Kawaler*, z kolekcji Janiny Panasiewicz, Brodzica 2004 r., autor. J. Panasiewicz.

Fot. 5. *Kawaler* i *panna młoda* w oknie współczesnej Brodnicy, Brodzica 2004 r., fot. J. Panasiewicz.

Fot. 6. *Impatiens tangeriana*⁶.

⁶ Wikipedia, data dostępu 2015-06-17.